ISSN 1300-7025

TOPLUMSAL TARİH

HAZİRAN 1998 FİYATI: 500.000 TL (KDV DAHİL)

İLK MÜHENDİSHANENİN KURULUŞU

150. YILDÖNÜMÜNDE 1848 DEVRİMLERİ

19. YÜZYILDA BOSNA-HERSEK

ORTA ASYA TÜRK EDEBİYATI

54

TOPLUMSAL
TARİH

Mühendishâne-i Berrî-i Hümayûn 1910 senesi diploma törenine katılan davetliler ve okul yöneticileri.
Necdet Sakaoğlu arşivi

Aylık Dergi
Sayı: 54 Cilt: 9 Haziran 1998

Sahibi
Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı adına
Orhan Y. Silier

Sorumlu Yazışleri Müdürü
Ayşen Anadol

Danışma Kurulu
Mete Tunçay, Ayşen Anadol, Halil Berktay, Edhem Eldem, Çağlar Keyder, Necdet Sakaoğlu, Zafer Toprak

Teknik Sekreter
Osman Köker

Görsel Koordinatörü
Cengiz Kahraman

Grafik Tasarım
Haluk Tuncay

Uygulama
Saliha Bilginer

Düzelti
Nurettin Pirim

Abone
Meltem Yeyin

Yapım: Tarih Vakfı
Baskı: Numune Matbaacılık
Dağıtım: Biryay
Adres: Barbaros Bulvarı, Yıldız Sarayı Arabacılar Dairesi 80700 Beşiktaş-İstanbul
Tel: (212) 227 37 33 - 34
227 46 33 - 34
Faks: (212) 227 37 32

Ankara Temsilciliği
Ülkü Özen
Tel. ve Faks: (0312) 426 16 54

Abone Koşulları
Altı aylık (yurtiçi): 3.000.000 TL
(yurtdışı): 35 US$

Cilt Satışı
1 adet cilt (yurtiçi): 3.500.000 TL
(yurtdışı): 40 US$
Yurtdışı fiyatlarına gönderi ücreti dahildir.

ISSN 1300-7025

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA
İLK MÜHENDİSHÂNENİN KURULUŞU
Dr. Mustafa Kaçar *225. kuruluş yıldönümü kutlanan İTÜ'nün tarihine el atarak ilk mühendishânenin kuruluşunu anlatıyor.* 4

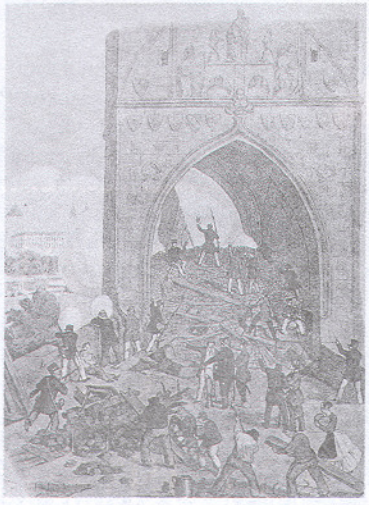

TÜRK EĞİTİM SİSTEMİNDE
YABANCI EĞİTİM UZMANLARINDAN YARARLANMA
Mustafa Şahin *Osmanlı Dönemin'nden günümüze Türk eğitim sisteminin şekillenmesinde önemli rolleri olan yabancı uzmanların istihdamını inceliyor.* 12

OSMANLI KADINLARI ÇALIŞTIRMA CEMİYET-İ İSLAMİYESİ 1920 SENESİ RAPORU
Dr. Tiğinçe Özkiper Oktar *Mütareke döneminde zor duruma düşen Osmanlı Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyesi'nin 1920 senesi raporunu ele alan yazısında cemiyetin yeni nizâmname-i esasisini sunuyor.* 19

FİNLANDİYA TÜRKLERİ BİRLİĞİ
Ömer Özcan *Finlandiya'ya yerleşmiş olan Kazan Türklerini tanıtan yazısında Adalet Bakanlığı tarafından da onaylanan Finlandiya Türkleri Birliği Yasası'nı aktarıyor.* 23

150. YILDÖNÜMÜNDE 1848 DEVRİMLERİ
Funda Soysal *150 yıl önce Avrupa'yı sarsan ve yenilmesine rağmen izleri daha sonraki yıllarda süren devrim dalgasının genel bir tablosunu çıkarıyor.* 26

OSMANLI SEFİRİ ŞEKİB EFENDİ'NİN GÖZÜYLE 1848 DEVRİMİ 'VİYANA HALKININ EDEPSİZLİKLERİ'
Hamdi Can Tuncer *Osmanlı'nın 1848 devrimlerini nasıl izlediğine bir örnek olarak Viyana Sefiri Şekib Efendi'nin tezkiresini sunuyor.* 34

TÜRK EĞİTİM SİSTEMİNDE YABANCI EĞİTİM UZMANLARINDAN YARARLANMA

DR. MUSTAFA ŞAHİN*

GİRİŞ

Osmanlı Devleti sonrası yeni bir sistemle yapılandırılacak olan Türk eğitimi için, değişik düşünce ve uygulamaların bulunması kaçınılmazdı. Bu yeni dönemde birçok yeni öneriler sunulacak ve bu doğrultuda Türk eğitimi şekillendirilecekti. Gerek eğitim sisteminin tamamında, gerekse öğretmen yetiştirme konusunda ithal düşünceler de olacaktı. Kaldı ki, Türkiye ithal düşüncelere ve yabancı uzmanlara yeni değildi. 18. yüzyıldan beri, Osmanlı Devleti'ne çalışma alanları değişik çok sayıda yabancı uzman davet edilmişti. Bu süreç, Türk eğitim sisteminin değişim sürecini yaşadığı Cumhuriyetin ilk yıllarında da devam etmiş, çok sayıda yabancı uzman Türkiye'ye çağrılarak kendilerinden yararlanılmak istenmişti.

OSMANLI DEVLETİ'NDE YABANCI UZMANLARDAN YARARLANMA

Osmanlıların Batılılaşması tekdüze doğrusal bir süreç değildir. Değişik zamanlarda, değişik bunalımların hızlandırdığı, yeniden biçimlendirdiği bir süreçtir.[1] Osmanlı Devleti'nde 18. yüzyılın ilk yarısından sonra genelde devletin askeri ağırlıklı çağdaş bilgi boşluğunu doldurmak ve mühendislik dallarındaki zayıflığını ortadan kaldırmak amacıyla çağrılan çok sayıda uzmanı istihdam alanları açısından dört grupta toplamak mümkündür:

Mühendisler,
Modern savaş sanatını öğretecek subaylar,
Çeşitli işkollarında çalışacak kalifiye işçiler,
Tabipler ve Cerrahlar.

Yabancı uzmanların Osmanlı Devleti'ne getirilmeleri de dört gruba ayrılabilir:

İlgili devletlerin İstanbul'daki elçileri aracılığıyla getirilenler,
Devlet adamlarının girişimleriyle gelenler,
Yurtdışındaki elçiler aracılığıyla çağrılanlar,
Kendiliğinden, işçi olarak çalışmak üzere gelenler.

Bunlar içinde, ilgili devlet elçisinin girişimleriyle, dolayısıyla resmi yollardan ve izinli gelen askeri ve teknik gruplar ile kendiliğinden gelen işçiler birbirlerine zıt iki grup olarak düşünülebilir. Bireysel olarak gelenler biraz da günümüzdeki kaçak yabancı işçiler gibidirler. Gelen bu kişiler genelde bekâr ya da eşleri yanlarında değildir. Bazılarının ülkelerinde evli oldukları, bazılarının da Osmanlı Devleti'nde Müslümanlığı seçerek, din ve kimlik değiştirdikleri görülmektedir. Yabancı mühendis, askeri eğitmen ve usta işçilerine verilen maaşlar aynı işi yapan yerli elemanların çok üstündedir.[2]

Osmanlı Devleti değişik alanlarda birçok uzman getirtmiştir. Ancak hem uzman seçimi iyi yapılamadığından, hem de kendilerine rahat çalışma olanağı sağlayacak bir kadro bulamadıkları için, birkaçı dışında bu uzmanlar başarısız olmuşlardır. "Bu başarısızlıkta bazı uzmanların kontratlarını uluslararası bir taahhüt biçimine sokmaları, mensubu oldukları devletin çıkarları ve siyasetleri için çalışmaları, kendi ilkelerindeki bazı şirketlerin buradaki acenteliğini yapmaları, komisyoncu olmaları ve yalnızca İstanbul'da yaşamaları da" etkili olmuştur.[3]

Bu bağlamda Osmanlı Devleti'nde yabancı uzmanlar ve öğretmenler Batılılaşmayı belirleyen dinamiklerden birisi olmuştur. Askeri okullar başta olmak üzere hemen bütün okulların kuruluşunda yararlanılan uzmanlar önceleri Fransa'dan getirilirken, sonraları diğer Avrupa ülkelerinden getirilmişlerdir. Getirilen bu uzman ve öğretmenlerden bazıları sadece öğretmenlik yapmış, bazıları yapılması gerekenler hakkında raporlar sunmuş, ancak çok azı hem rapor verip, hem de onun uygulamasında çalışmıştır.[4]

Osmanlı Devleti'nde yabancı uzman ve öğretmenler getirildiği gibi, aynı zamanda öğrenim amacıyla yurtdışına öğrenci de gönderilmiştir. Bu süreç II. Mahmud döneminde, giderleri devlet tarafından karşılanmak koşuluyla dört öğrencinin Fransa'ya gönderilmesiyle başlamıştır. Bu öğrencilerin hemen tamamı askeri öğrencilerdir. Mekteb-i Harbiye'ye uzman sağlamak amacıyla 1834-1836 yılları arasında Londra, Paris ve Viyana gibi Avrupa'nın başkentlerine öğrenciler gönderilmiştir. Askeri öğrencilerin yanı sıra diğer alanlarla ilgili Avrupa'ya öğrenci gönderilmesi Tanzimat'ın ilanı ile başlamıştır. 1847-1856 yılları arasında gönderilen 32 öğrenci Mekteb-i Harbiye, Mekteb-i Tıbbiye ve resmi dairelerden meyda-

* Yrd. Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü öğretim üyesi

na gelmiştir. Cumhuriyet dönemine kadar eğitim açısından en sıkı ilişkide bulunulan Fransa'ya (1856-1876 yılları arasında) gönderilen öğrenci sayısı 154'tür. Bunlardan bazıları yükseköğrenim, bazıları uzmanlık, bazıları ise çıraklık eğitimi için gönderilmişlerdir.[5]

1933'te Almanya'dan kaçan tıp hocaları İstanbul'da öğrencileri ile.
TETTV Arşivi

TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NDE YABANCI UZMANLARDAN YARARLANMA

Osmanlı Devleti'nde, özellikle Tanzimat sonrasında adeta yerleşik bir durum yaratan yabancı uzmanlardan yararlanma olgusu, Cumhuriyet Türkiye'sinde de devam etmiştir. Kurtuluş Savaşı'nı tamamlayarak saltanatı kaldıran yeni devlette kalkınma sorununu çözümlemek amacıyla gelişmiş ülkeleri örnek almanın gereğine inanılmış ve çok yönlü ilişkiler başlatılmıştır.

Cumhuriyet yönetiminin, Batıya rağmen Batılı olmak anlayışının bir ürünü olarak, 1923 yılından itibaren çok sayıda ve farklı bakanlıkların istemleri doğrultusunda yabancı uzmanlar getirilmiştir.

Eğitimin değişik branşlarında, kadastroda, sosyolojide, polis eğitiminde, posta ve telgraf yönetiminde, vakıflar, devlet bankaları, balıkçılık, adliye, tarım, ormancılık, ticaret, antropoloji, arkeoloji, yabancı dil, kooperatifçilik, kentbilim, maliye vb alanlarda Türkiye'ye çok sayıda yabancı uzman davet edilmiştir.

Eğitimle ilgili alanlarda Türkiye'ye gelen yabancı uzmanları şu başlıklar altında incelemek mümkündür:

1. Resmi olarak davet edilen uzmanlar.
a. İnceleme yapıp önerilerini bir rapor halinde Bakanlığa sunanlar.
b. Hem rapor verip, hem uygulamada bulunanlar.
c. Konferans vermek amacıyla gelenler.
d. Öğretmenlik yapmak için davet edilenler.
2. Resmi davet olmaksızın gelenler.
a. Konferans vermek amacıyla gelenler.
b. Konferans verip rapor sunanlar.

Cumhuriyetin ilanından sonra gelen ilk yabancı uzmanlar, özellikle Kühne'nin önerileri doğrultusunda önceleri Belçika'dan olmak üzere değişik Avrupa ülkelerinden çağrılmaya başlanmıştır. İlk dönemlerde değişik öğretim kurumlarının yabancı uzman ve yabancı öğretmen istekleri Milli Talim ve Terbiye Heyeti tarafından genelde olumlu bulunmuş ve Milli Eğitim Bakanlığı'na olumlu görüşler bildirilmiştir.

Yabancı uzman getirme girişiminin ilk dönemlerindeki önemli engellerinden birisi, gelecek uzmanların, ülkelerindeki görevlerini gerekçe göstererek kısa süreler için değil, asgari 3-5 yıllık bir süre için gelebileceklerini öne sürmeleri olmuştur. Ehliyeti tam olarak bilinmeyen bir uzmanın getirilip bir işe

TABLO I: YABANCI UZMAN VE ÖĞRETMENLERİN AYLIK MAAŞLARI

Tarih	Uzmanın Adı	Uyruğu	Çalışma Alanı	Ücreti (TL)
1930	Alfred Jung	Almanya	Mesleki Eğitim	1000
1931	Karl Steuerwald	Almanya	Öğretmen Okulu	400
1932	Berly Parker	ABD	İlköğretim	150
1932	Carl Weber	Avusturya	Mesleki Eğitim	350
1933	Hans Hibler	Avusturya	Mesleki Eğitim	225
1933	Heussler	Avusturya	Mesleki Eğitim	250
1933	Markoş Gola	Macaristan	Mesleki Eğitim	200
1933	Nora Strsygowski	Avusturya	Mesleki Eğitim	250
1934	Alson	Fransa	Mesleki Eğitim	333
1934	Dumontet	Fransa	Mesleki Eğitim	333
1934	Erich Probst	Almanya	Mesleki Eğitim	333
1934	Gaumondy	Fransa	Mesleki Eğitim	333
1934	Herncer Antuan	Çekoslovakya	Mesleki Eğitim	125
1934	Hugo Habenicht	Almanya	Mesleki Eğitim	333
1934	Raymond	Fransa	Mesleki Eğitim	333

YABANCI EĞİTİM UZMANLARIYLA İMZALANAN MUKAVELE

Fotoğraf

Adı .....
Babasının Adı .....
Tevellüdü .....
Doğduğu Yer .....
Tabiiyeti .....
Menşei .....

Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekaleti namına hareket eden ..... Bey ile ..... tabiiyetinde bulunan ..... Hanım/Bey arasında aşağıda yazılı şartlar dahilinde mukavele yapılmıştır:

Madde 1. ..... Hanım/Bey ..... haftada azami ..... saat ..... derslerini okutmayı ve mektebin daimi muallimi sıfatı ile emsali ecnebi muallimlere verilen tedrisi ve terbiyevi bütün işleri yapmayı kabul eder.

Madde 2. Maarif Vekaleti icabında ..... Hanıma/Beye bütün derslerin yekûnu birinci maddede yazılı miktarı geçmemek üzere aynı şehirdeki diğer mekteplerde de ders verebilecektir. Bundan başka ..... Hanım/Bey haftada üç gün, bulunduğu mektepte nöbet vazifesini ifa etmekle de mükellef olacaktır. Kendisine bir mektepten başka mektepte ders verilmediği taktirde gene birinci maddede yazılı ders miktarını geçmemek üzere mektep idaresi gündüz veya gece müzakereciliği vazifesini de kendisine vermek hakkına haiz olacaktır.

Madde 3. Maarif Vekaleti ..... Hanım/Beye üzerine aldığı tedrisi ve terbiyevi işlere mukabil her ay sonunda ..... Türk lirası ücret verecektir.

Madde 4. ..... Hanıma/Beye gelme yol parası olarak ..... lira verilecektir. Refikasını getirdiği taktirde varsa bunlar için ayrıca yol parası verilmeyecektir. Mukavelenin hitamında memleketine dönerken gerek refikasına gitmek için de aynı yol parası verilecektir. Yalnız memleketine dönmeyip Türkiye dahilinde kalırsa geri gitme yol parası almağa hakkı olmayacaktır. Muallim ..... Hanım zevci ile birlikte geldiği taktirde zevcine gelme ve gitme yol parası verilmeyecektir.

Madde 5. ..... Hanım/Bey Maarif Vekaletince memleket dahilinde bir yere memur edilerek gönderildiği taktirde harcırahı ile seyahat ve ikamet yevmiyeleri maaşlarının tevhit ve teadülüne dair olan kanunun ..... derecesine dahil olan memurlara verilen harcırah ve seyahat ve ikamet yevmiyeleri gibi verilir..... Beyin refikası ve diğer ailesi efradı kendisi ile birlikte bu seyahate iştirak ettikleri taktirde kendilerine harcırah ve seyahat ve ikamet yevmiyesi verilmez.

Madde 6. ..... Hanım/Bey kendisine her ay sonunda verilecek olan ücretlerle gidip gelme yol parasından bugün mer'i bulunan ve ileride yeniden konulacak olan kanunî mevzuat mucibince kesilmesi lazım gelen miktarın kesilmesini kabul eder.

Madde 7. ..... Hanım/Bey Maarife ait olarak bugün mer'i bulunan ve ileride konulacak olan kanun, nizamname ve talimatnamelerle emirlerin bütün hükümlerine riayet etmeği kabul eder.

Madde 8. ..... Hanım/Bey muallimlik vazifesi üzerinde bulundukça ticaret veya başka bir sanatla iştigal etmemeyi ve Türkiye'de bulunduğu müddetçe siyasi işlerle uğraşmamayı taahhüt eder.

Madde 9. ..... Hanım/Bey derslerine muntazam devam etmemek, müfredat programına riayet etmemek, vazifesini ihmal etmek ve muallimler içtimaına gelmemek gibi mukavele hükümlerine uymayan her türlü hareketler ders ücretlerinin kesilmesi cezasını mucip olacaktır.

Madde 10. ..... Hanımın/Beyin ders senesi içinde gayretsizliği ve muvaffakiyetsizliği müfettiş raporu ile sabit olduğu taktirde mukavelesi ders yılı sonunda fesh olunacak ve bu taktirde kendisine ve refikasına geri gitme yol parası verilmeyecektir.

Madde 11. ..... Hanım/Bey Maarif Vekaletinin müsaadesi olmadıkça resmi veya hususi müesseselerde ilave vazife almayacaktır. Müsaade ile alınan vazife ile asli vazifenin mesai saati haftada azami ..... saati geçmeyecektir.

Madde 12. ..... Hanım/Bey ders okuttuğu mektebin talebesine ve hariçte kimseye hususi ders vermeyecektir. Aksi taktirde mektep idaresinin Vekaletin muvafakat ile mukaveleyi derhal feshetmeğe hakkı olacak ve bu taktirde kendisine ve refikasına geri gitme yol parası verilmeyecektir.

Madde 13. ..... Hanım/Bey Maarif Vekaletinin muvafakati olmadan mukaveleyi kendiliğinden feshederek vazifesinden ayrıldığı taktirde Maarif Vekaletine üç yüz lira tazminat vermeği kabul eder. Bu taktirde kendisine ve refikasına geri gitme yol parası verilmeyecektir.

Madde 14. ..... Hanım/Bey her sene büyük tatilde iki ay mezuniyet almak hakkına haizdir. Mezun bulunduğu zaman ücretleri tam olarak kendisine verilecektir.

Madde 15. ..... Hanım/Bey vazife esnasında hastalandığı ve hastalığı Maarif Vekaleti Sıhhat Müfettişlerince tasdik edilecek bir tabip raporu ile sabit olduğu taktirde kendisine bir aylık ücreti tam, müteakip iki aylık ücreti de yarım olarak verilecektir. Hastalığı üç aydan fazla devam ederse mukavelesi fesh olunarak kendisine geri gitme yol parası verilecektir.

Madde 16. Bu mukavelenin hükmü ..... tarihinde başlamak üzere .....dır. Mukavelenin hitamında iki tarafın muvafakat ile mukavelenin uzatılması veya yenilenmesi caizdir.

Madde 17. İki taraftan biri iki ay evvel haber vermek şartı ile mukaveleyi her zaman feshedebilir. Mukavelenin feshini ..... Hanım/Bey talep ettiği taktirde kendisine ve refikasına geri gitme yol parası verilmeyecektir.

Madde 18. Bu mukavelenin tatbiki esnasında çıkması muhtemel herhangi bir ihtilaf Türkiye Cumhuriyeti mahkemelerinde hallolunacaktır.

Madde 19. Ondokuz maddeden ibaret olan iş bu mukavelename ..... da üç nüsha olarak tanzim ve imza olunmuştur.

TABLO II: 1923-1960 DÖNEMİNDE GELEN EĞİTİM UZMANLARININ YILLARA GÖRE DAĞILIMI

Yıl	Uzman	Yıl	Uzman	Yıl	Uzman	Yıl	Uzman
1924	5	1934	9	1944	0	1954	1
1925	3	1935	0	1945	0	1955	5
1926	3	1936	1	1946	0	1956	2
1927	12	1937	0	1947	0	1957	17
1928	5	1938	1	1948	0	1958	0
1929	17	1939	1	1949	0	1959	3
1930	4	1940	5	1950	1	1960	1
1931	2	1941	0	1951	3	**Toplam**	**123**
1932	2	1942	2	1952	4		
1933	7	1943	0	1953	7		

yaramasa bile 3-5 yıl Türkiye'de kalmasının maddi bir külfet olacağı bilinmesine rağmen, bu durum değiştirilinceye kadar, Bakanlar Kurulu 2.7.1924 tarihli toplantısında yabancı uzmanları bir yıldan daha fazla bir süre devlet hizmetine alabilmek için Bakanlara yetki vermiştir.[6] Kararın çıkması sonrası Maliye Bakanlığından olur alan Milli Eğitim Bakanlığı, 150 lira maaşla yedi Fransızca, yedi İngilizce ve Almanca öğretmeni çağırmak için izin almıştır.[7]

1934 yılında yabancı uzman ve öğretmenler için genel bir sözleşme metni oluşturulmuştur. Buna göre, gelen uzman ve öğretmenler sözleşmede belirtilen eğitim ve öğretim ile ilgili bütün şartları yerine getirecek, belirtilen tarihler arasında izinlerini kullanabilecek, her ayın sonunda maaşlarını alacak, geliş ve dönüşleri için ayrıca ödeme yapılacaktı. Uzmanlar, Türkiye'de bulundukları sürede görevinden başka bir işle uğraşmayacak, her ders yılının sonunda çaba ve başarıları denetlenecek, eğer başarısız görülürlerse sözleşmeleri iptal edilecekti. Sözleşme metni çerçeve içinde verilmiştir.[8]

Yurtdışından çağrılan uzmanların çalışma alanları, ülkesinde ya da bilim dünyasındaki tanınmışlıkları, önemli bir makam sahibi olup olmadıkları kendilerine yapılacak ücret ödemesinde birer ölçüt olmuştur. En düşük ücretle gelen yabancı uzman ya da öğretmenler aynı dönemde ilk ya da orta öğretim kurumlarında görev yapmakta olan Türk öğretmenlerin ücretlerinin dört katı kadar para almışlardır.[9] (Bkz. Tablo I)

Oysa aynı tarihlerde (1930-1934) bir ilkokul öğretmeni yaklaşık 17.50 TL, bir ortaöğretim öğretmeni ise 35 TL maaş almaktaydı.[10]

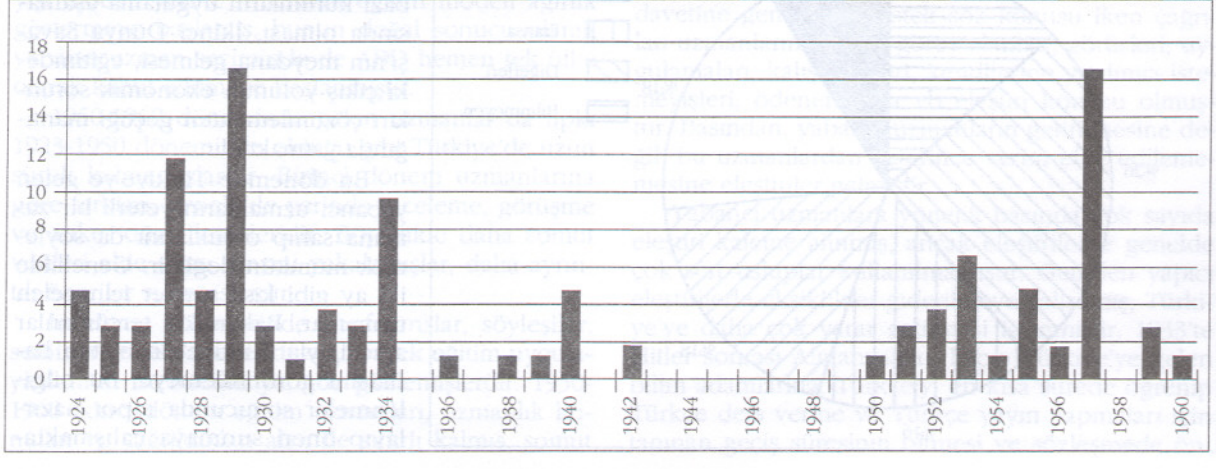
1923-1960 DÖNEMİNDE TÜRKİYE'YE GELEN EĞİTİM UZMANLARI

Türkiye'ye konferans vermek, öğretmenlik yapmak, rapor sunmak gibi değişik amaçlarla çağrılan yabancı uzmanların geliş tarihlerini 1923-1950 ve 1950-1960 olmak üzere iki dönem halinde incelemek mümkündür. Buna göre 1923-1950 yılları arasında değişik alanlarda ve farklı ülkelerden 79, ikinci dönemde 44 olmak üzere 1923-1960 yılları arasında Türkiye'ye toplam 123 yabancı eğitim uzmanı gelmiştir.[11] (Bkz. Tablo I)

1920'lerin ikinci yarısı ile birlikte Türkiye'deki devrim hareketine paralel olarak sistem değişikliğinin gündeme gelmesi sonucu, diğer alanlarda olduğu gibi eğitim sistemi ile ilgili çağrılan yabancı uzman sayısında da büyük bir artış olmuştur. 1929 yılında en yüksek düzeye ulaşan yabancı eğitim uzmanı sayısı giderek azalmıştır. Çağrılan uzmanların önerilerinin uygulanmaya çalışılması, 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı'nın olumsuz etkisi ve İkinci Dünya Savaşı bu süreci yavaşlatan etkenler olmuştur. (Bkz. Grafik I)

Araştırma alanımız olan 1923-1960 yılları arasında Türkiye'ye gelen 123 yabancı eğitim uzmanının ülkelere ve yıllara göre dağılımı Tablo III'te verilmiştir.

GRAFİK I: 1923-1960 DÖNEMİNDE GELEN EĞİTİM UZMANLARININ ÜLKELERE GÖRE DAĞILIMI

TABLO III: 1923-1960 DÖNEMİNDE GELEN EĞİTİM UZMANLARININ ÜLKELERE GÖRE DAĞILIMI

Ülke Adı	1923-1950	1950-1960	Toplam
ABD	7	41	48
Almanya	14	0	14
Belçika	14	0	14
Fransa	13	1	14
Avusturya	8	0	8
Macaristan	4	0	4
İsviçre	3	0	3
İngiltere	2	0	2
İsveç	2	0	2
Çekoslovakya	1	0	1
Yugoslavya	1	0	1
Bilinmeyen	10	2	12
Toplam	**79**	**44**	**123**

1923-1950 Döneminde Gelen Eğitim Uzmanları

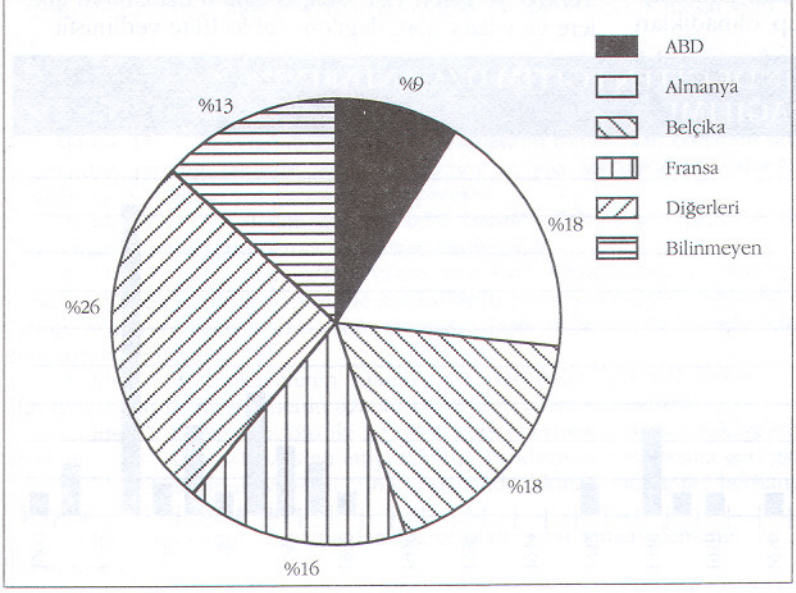
1923-1950 arası dönemde Türkiye'ye gelen eğitim uzmanlarının oldukça büyük bir dilimini, %78,68'lik bölümünü Almanya, Belçika, Fransa, Avusturya, İsveç, İsviçre, Macaristan, Çekoslovakya, İngiltere ve Yugoslavya gibi Avrupa'dan gelen uzmanlar oluştururken, bunu %8,86'lık oran ile ABD'li uzmanlar izlemiştir. %12,66'lık grupta yer alan uzmanların geldikleri ülke ile ilgili bilgiye ulaşılamamıştır. (Bkz. Grafik II)

Cumhuriyetin kuruluşundan başlayarak 1950 yılına kadar geçen 27 yıllık dönemi, 1950-1960 Demokrat Parti dönemi ile ayırmak hiç de yanlış olmayacaktır. Birinci dönem (Atatürk ve İnönü dönemleri) yeni devletin kuruluşunun gerçekleştirildiği, kurumlarının yerli yerine oturtulmaya çalışıldığı, devrimlerin yapıldığı, sistemin yeni baştan yaratılmaya çalışıldığı bir dönemdir.

Yeni bir kurumlaşmaya gidilen 1923-1950 döneminde değişik alanlarda çok sayıda yabancı uzman, öğretmen, öğretim üyesi davet edilmiş, kendilerinden yararlanma yoluna gidilmiştir. Alanında uluslararası ün yapmış John Dewey, Alfred Kühne, Omer Buyse, Adolphe Ferrière gibi eğitimciler Türkiye'ye çağrılmış, incelemeleri sonucunda raporlar hazırlamışlardır.

Bu dönemde gelen uzmanların birçoğu belirli bir uzmanlık alanına sahip olmasına ve kendilerinden de bu yönlü rapor hazırlamaları istenmesine rağmen, genellikle Türk eğitim sisteminin bütününü sorgulamışlardır. Gelen uzmanlardan sadece Dewey'den Türk eğitim sisteminin geneli hakkındaki izlenim ve önerileri istenmiş, Paul Monroe, Alfred Kühne, George Stiehler, Frey, Omer Buyse, Adolphe Ferrière ve Berly Parker'den ise uzmanlıkları çerçevesinde izlenim ve önerileri istenmesine rağmen, çoğunlukla bu raporlarda da eğitim sisteminin geneli hakkında değerlendirmeler yapılıp öneriler sunulmuştur. 1933 yılında Türkiye'ye davet edilen ve kalabalık bir grup oluşturan Amerikan grubu Türkiye'nin ekonomik yapısını ele alan incelemeleri sırasında eğitim sistemini de değerlendirmiş ve raporlarına bu konuyu da dahil etmiştir.

GRAFİK II: 1923-1950 DÖNEMİNDE GELEN EĞİTİM UZMANLARIN IN ÜLKELERE GÖRE DAĞILIMI

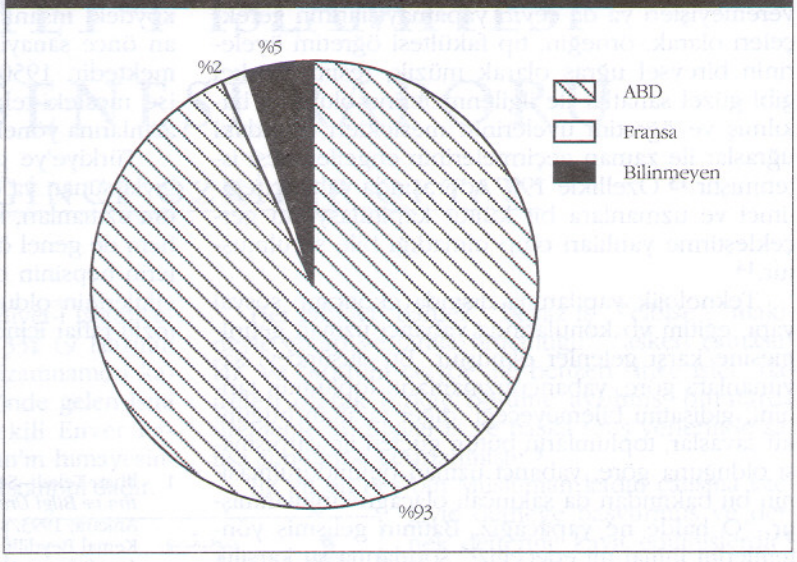

Türkiye'ye gelen yabancı eğitim uzmanları açısından 1923-1950 arasını birinci dönem olarak adlandırmamıza rağmen, 1934 yılından sonra yabancı eğitim uzmanı alanında adeta bir duraklama görülür. Bunun da temel nedeni yeni devletin eğitim sistemini özümsemeye çalışması, önerilen bazı kurumların uygulama aşamasında olması, İkinci Dünya Savaşı'nın meydana gelmesi, eğitimdeki çıkış yolunun ekonomik sorunları çözümlemekten geçtiği mantığında yatmaktadır.

Bu dönemde Türkiye'ye gelen yabancı uzmanların yeterli bir zamana sahip olduklarını da söylemek mümkün değildir. Genellikle iki ay gibi kısa süreler için gelen uzmanlar, Bakanlıkta tercümanlar aracılığıyla Türkiye'nin eğitim haritasını görüntülemeye, bu bilgilenmeler sonucunda rapor hazırlayıp öneri sunmaya çalışmakta-

dırlar. İzlenim ve önerileri devletin resmi kayıtlarına olan bağlılığın dışına çıkmamaktadır. Bu dönemde davet edilen eğitim uzmanlarının çoğunluğu başta Fransa, Almanya, Belçika ve Avusturya olmak üzere Avrupalı, pek azı ABD'lidir.

GRAFİK III: 1923-1950 DÖNEMİNDE GELEN EĞİTİM UZMANLARININ ÜLKELERE GÖRE DAĞILIMI

1950-1960 Döneminde Gelen Eğitim Uzmanları

1950-1960 döneminde ise yabancı uzman davetinde Amerika Birleşik Devletleri (ABD) en fazla tercih edilen ülke olmuştur. Bu dönemde gelen 44 eğitim uzmanından 41'i yani %93,18'i ABD'lidir. ABD'yi 1 uzman ve %2,27'lik oran ile Fransa izlemiştir. %4,45'lik bir oranı oluşturan iki uzmanın geldiği ülke ile ilgili bilgiye ulaşılamamıştır. (Bkz. Grafik III)

Birinci dönem olarak adlandırılabilecek olan 1923-1950 arasında ilk zamanlarda Osmanlı'dan gelen eğitim sisteminden arınma ve sonraları yeni bir sistem arama dönemi başlamıştır. Büyük çoğunluğu Avrupa'dan olmak üzere ABD'den de eğitim uzmanları Türkiye'ye çağrılmış, bazı önerileri dikkate alınıp uygulamalarda bulunulmuştur. 1930'lu yılların ikinci yarısı ile birlikte sistemi yeniden kurma dönemi başlamış, öğretmen yetiştirme ile ilgili olarak yeni kurumlar oluşturulmuştur. Arınma ve arama dönemlerinin bitip kendine görenin yaratılmaya çalışıldığı dönem, İkinci Dünya Savaşı'nın zorlukları, sonra da, çok partili siyasal yapıya geçilmesi ile planladıklarını gerçekleştiremeden sona ermiştir.[12]

Mayıs 1950'de iktidarı devralan Demokrat Parti'nin yönetim ve iktidar anlayışında olduğu gibi, eğitim sistemi ve sistemin yenileştirilmesi konusunda da Cumhuriyet Halk Partisi'nden önemli farklılıkları bulunmaktadır. Avrupa merkezli eğitim anlayışı modeli yerine Amerikan eğitim modeli ağırlık göstermeye başlamış, bunun doğal sonucu olarak yabancı uzman seçiminde de ABD hemen tek ülke olarak kabul edilmeye başlanmıştır.

1950-1960 döneminde gelen uzmanlar da tıpkı 1923-1950 döneminde olduğu gibi Türkiye'de uzun süreli kalmamışlardır. Birinci dönem uzmanlarına göre farkları, genellikle yerinde inceleme, görüşme ve anket düzenlemeleridir. Böylelikle daha somut verileri elde etme şansını yakalamışlar, daha ayrıntılı öneriler sunmuşlardır.

İnceleme bölgelerinde konferanslar, söyleşiler, seminerler ve paneller düzenleyerek eğitim uygulayıcılarının istemlerini yerinde gözlemişlerdir. 1950-1960 ikinci dönem eğitim uzmanları, uzmanlık konuları ve çağrıldıkları alan ile sınırlı kalmış, somut ve ayrıntılı raporlar düzenleyerek önerilerini netleştirmişlerdir.

1923-1950 döneminde Türkiye'ye çağrılan 79 eğitim uzmanının çoğunlukla Avrupalı olduğu ve Almanya, Belçika, Fransa ve Avusturya'dan geldiği görülmüştür. Oysa 1950-1960 döneminde gelen 44 eğitim uzmanının hemen tamamı ABD'lidir. Bunun da temel nedeni kuşkusuz İkinci Dünya Savaşı sonrası toparlanma sürecini yaşayan Avrupa ülkelerinden öte, yeni dünyanın eğitim ve bilimde rakipsiz üstünlüğü ve Türkiye'deki siyasal iktidarın ABD eğilimli tercihleridir.

UZMANLAR HAKKINDA BASINDAKİ DEĞERLENDİRMELER

Türkiye basınında yabancı uzmanlarla ilgili çok sayıda yazı yer almıştır. Basın mensupları mümkün olduğunca uzmanlarla görüşmelerde bulunup kendilerinden demeçler almış ve yorumlar yapmışlardır. Basındaki değerlendirmelere göre, hangi uzmanlık çerçevesinde olursa olsun yabancı uzman davetine genelde bir istek söz konusu iken çağrılan uzmanların seçimi, görev alanları, görüşleri, uygulamaları, kalış süreleri, kendilerine yardımcı istemeyişleri, ödenen para vb eleştiri konusu olmuştur. Basından, yabancı uzmanların getirilmesine değil, bu uzmanlardan yeterince verim elde edilememesine eleştiriler gelmiştir.

Yabancı uzmanlara yönelik basında çok sayıda eleştiri kaleme alınmış, ancak eleştirilerde genelde çok sert üsluplar kullanılmamıştır. Getirilen yapıcı eleştirilerle eksiklikler giderilmeye çalışılmış, Türkiye'ye daha çok yarar getirmesi istenmiştir. 1933'te Hitler sonrası Almanya'dan kaçıp Türkiye'ye gelen bilim adamlarına, Türkçe'yi en kısa sürede öğrenip Türkçe ders verme ve Türkçe yayın yapmaları için tanınan geçiş süresinin bitmesi ve sözleşmede ön-

görülen şartlara ulaşılamamış olması şiddetli eleştiri konusu haline dönüşmüştür.

Eleştirilerin dozu bazen kaçırılmış ve yabancı hocaların Türkçeyi öğrenemeyişleri, Türkçe eser veremeyişleri ya da çeviri yapamayışlarının gerekçeleri olarak, örneğin, tıp fakültesi öğretim üyelerinin bireysel uğraş olarak müzik, resim, heykel gibi güzel sanatlar ile ilgilenmelerine olumsuz bakılmış ve öğretim üyelerinin meslekleri dışındaki uğraşlar ile zaman geçirmelerinin engellenmesi istenmiştir.[13] Özellikle 1937 sonrasında yabancı eğitimci ve uzmanlara bir kültür kapitülasyonu gerçekleştirme yanlıları olup olmadığı bile sorulmuştur.[14]

Teknolojik yapılanma dışında ekonomi, sosyal yapı, eğitim vb konularında yabancı uzman getirilmesine karşı gelenler olmuştur. Bu düşünceyi savunanlara göre, yabancı uzmanların toplumun tarihini, gidişatını bilemeyeceği, diğer taraftan bugünkü savaşlar, toplumların bütün güçleri ile çarpışması olduğuna göre, yabancı uzman bulundurulmasının bu bakımdan da sakıncalı olacağı vurgulanmıştır. "O halde ne yapacağız, Batının gelişmiş yöntemlerini ihmal mi edeceğiz?" sorularına şu karşılık verilmiştir:

Şüphesiz hayır! Gerekli olduğuna inandığımız işlerde, Avrupa ve Amerika'ya başarılı memurlar gönderilmelidir, ancak bu konuda oldukça hassas olunmalıdır. "Askerler, ilk hedefiniz Akdenizdir!" emri üzerine, bir hamlede Ege'nin yeşil yamaçlarına varan bu ulusun, insanlık tarihinde eşi bulunmayan bu zaferini yabancı uzmanlar kazanmamıştır. Bu ulus, Lozan'da hakkını yine yabancı uzmanlar olmadan savunmuştur.[15]

SONUÇ

1923-1960 yılları arasında toplam 123 yabancı eğitim uzmanı ve öğretmen Türkiye'ye gelmiştir. Bu yıllar arasında Türk hükümetlerinin izlediği politika ve dış dünya ile buluşma isteği, farklı dönemlerde değişik ülkelerle etkileşimin yoğunlaştığını göstermektedir. Buna göre, Atatürk'ün ve İnönü'nün iktidarda bulundukları CHP döneminde Avrupa merkezli ilişkiler yoğundur. 1923-1950 yılları arasında Türkiye'de görev yapan 79 yabancı eğitim uzmanı ve öğretmenin geldikleri ülkelere bakıldığında yaklaşık 4/5'ünün Avrupa'daki değişik ülkelerden, özellikle de Fransa, Almanya ve Belçika'dan oluştuğu görülecektir. III. Selim döneminde başlayan Türk-Fransız, İttihat ve Terakki döneminde yoğunlaşan Türk-Alman ilişkilerinin uzantısı bu dönemde kendisini göstermiştir.

1950-1960 döneminde ise İkinci Dünya Savaşı sonrası Türkiye'nin müttefik devletler tarafında yer alması, NATO'ya katılma girişimi ve siyasal iktidarın ABD yönlü arayışları, yabancı uzman tercihinde de ABD'yi öne çıkartmış, hatta tek ülke konumuna sokmuştur. Öyle ki, bu dönemde Türkiye'de bulunan 44 yabancı eğitim uzmanı ve öğretmenden 41'i ABD'den gelmiştir.

1923-1950 döneminde Türkiye'ye gelen uzmanların büyük çoğunluğu mesleki-teknik eğitime yönelik alanlarda görev yapmışlardır. Bu da yeni kurulan devletin, bir tarım toplumu olan Türkiye'nin köydeki insanını tarımsal eğitimden geçirmesi, bir an önce sanayi hamlelerini yapma isteğini göstermektedir. 1950-1960 döneminde gelen uzmanlar ise mesleki-teknik eğitimden öte, eğitimin diğer alanlarına yönelik olarak çağrılmışlardır.

Türkiye'ye gelip düşüncelerini raporları aracılığıyla sunan ya da konuşmalarında dile getiren eğitim uzmanları, hem uzmanlık alanları çerçevesinde, hem de genel önerilerde bulunmuşlardır. Bu önerilerin hepsinin dikkate alınıp uygulamalar sırasında etkilerinin olduğu söylenemez, hatta bazı raporlar tozlu raflar içinde kaybolup gitmiştir. ■

1. İlhan Tekeli- Selim İlkin, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sistemlerinin Oluşumu ve Dönüşümü*, Ankara, 1993, s. 54, 58.
2. Kemal Beydilli, *Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishane, Mühendishane Matbaası ve Kütüphanesi (1776-1826)*, İstanbul, 1995. s. 85-91.
3. Mustafa Ergün, *Atatürk Devri Türk Eğitimi*, Ankara, 1982, s. 108.
4. Mustafa Ergün, "Türk Eğitiminin Batılılaşmasını Belirleyen Dinamikler", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, c. 6, S.17 (Mart 1990) s. 444; Osmanlı Devleti'nde Batı'dan kültür aktarımı Üzerine önemli bir değerlendirme için bkz. Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi Üzerinde Arşiv Çalışmaları, İncelemeler*, İstanbul, 1993, s. 425-430.
5. Osmanlı Devleti'nde Fransa'ya gönderilen öğrencilerle ilgili olarak bkz. Adnan Şişman, *Tanzimat Döneminde Fransa'ya Gönderilen Osmanlı öğrencileri 1839-1876*, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi (yayımlanmamış doktora tezi) İstanbul, 1983.
6. *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi*, klasör. 010, dosya. 33, sıra. 9
7. *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi*, klasör. 9, dosya. 33, sıra. 14.
8. 8.9.1934 tarih ve 204 sayılı TTKK.
9. 18.9. 1930 tarih ve 134 sayılı TTKK, 9.6.1931 tarih ve 64 sayılı TTKK, 29.3.1932 tarih ve 56 sayılı TTKK, 21.4.1932 tarih ve 68 sayılı TTKK, 17.10.1931 tarih ve 197 sayılı TTKK, 17.1.1933 tarih ve 6 sayılı TTKK, 24.6.1933 tarih ve 117 sayılı TTKK, 20.3.1934 tarih ve 77 sayılı TTKK, 24.3.1934 tarih ve 79 sayılı TTKK.
10. 1924-1960 döneminde ilkokullarda ve ortaöğretim kurumlarında görev yapan öğretmenlerin maaş değişimleri ile ilgili olarak çok sayıda öğretmenin kişisel dosyası incelenmiş, yaklaşık aynı değerlere ulaşılmıştır. *İzmir Milli Eğitim Müdürlüğü Arşivi*, dosya no.125; 193; 934 ; 3051.
11. Tablonun oluşturulmasında başvuru kaynakları Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı Arşivi'nde yer alan belgeler-tutanaklar ile 1923-1960 dönemleri arasında yayımlanan günlük Türk basını olmuştur. Bu kaynaklardan başka ayrıca haftalık eğitim-öğretmen dergileri, maarif şuraları ve diğer çalışmalardan da yararlanılmıştır. Listenin yıllara göre tam bir dökümü için bkz. Mustafa Şahin, "Türkiye'de Öğretmen Yetiştirme Uygulamalarında Yabancı Uzmanların Yeri (1923-1960)" (yayımlanmamış doktora tezi), İzmir, 1996, 272 s.
12. M. Şükrü Koç, *Eğitimde Emperyalizm ve Yabancılaşma*, Ankara, 1970, s. 74-75, 83-84.
13. Yunus Nadi, "Avrupalı Hocaların İş Birliği Türk Üniversitesini Yükseltecektir", *Cumhuriyet*, 24.11.1937.
14. Peyami Safa, "Maarif Davamız", *Cumhuriyet*, 21.12.1939.
15. Safaaddin Karanakçı, "Mütehassıs Meselesi", *Cumhuriyet*, 5.6.1939.